

„Áron nem hagyja magát”

Mirk László: *Erdély lelke szólal*

Magánkiadás. Tipographic, 2021

A hivatására rátermett tanárt számos tulajdonságáról lehet felismerni, ezek közül az egyik valószínűleg az, hogy nyugdíjba vonulása után sem tudja abbahagyni a tanárságot, nem képes – és nem is akar – megszabadulni a pályája során agyában, szívében, lelkében felgyülemlett ismeretanyag továbbadásának kényszerétől. Tapasztalatom szerint sajnos elég ritka az ilyen, tanárságra született pedagógus, nekem például az általános és a középiskolában összesen három ilyen tanárom volt. Nyugdíjba – de nem nyugalomba – vonulásuk után az egyik TIT-előadások tartására adta a fejét, a másik szakkört vezetett, egyik kedves gimnáziumi tanárom pedig nyugdíjas korában valamilyen ürüggyel időnként a lakására hívott, s mint egyedüli hallgatójának beszélt – oktatott – egy-két üveg sör mellett élete tanulságos tapasztalatairól. Aztán van, aki a tanítással járó sok beszéd után írásra, világnak vagy környezete hagyományainak lejegyzésére adja a fejét, vagy éppen azt veti papírra, amit addig a katedréről hirdetett.

A tovább szolgáló tanárok lehetőségeinek ez utóbbi formáját választotta a Csíkszeredán élő magyartanár, Mirk László. A papírlapra vagy az osztályban lévő táblára írt óravázlatok módjára készült, és a diákok érdeklődésének felkeltését, ismereteik megalapozását szolgáló írói portrékat a néhányukkal kialakított személyes kapcsolatok során szerzett élményekkel fűszerezve előbb a *Krisztus Világa* című csíkszeredai folyóiratban tette közzé. Majd az írások sikerét látva, a témához közelebb hajolva kezdte vizsgálni a kiválasztott erdélyi írók életpályáját, miközben – mint írja – „számos, kevésbé ismert élet-

történeti adat birtokába jutottam, amelyek még árnyaltabbá tették a róluk alkotott képet”. A szám szerint kilenc erdélyi író „krétarajzát” tartalmazó könyv szerzőjének válogatási szempontjait nem ismerem pontosan, de ismerem a szerzőt, és eligazít a könyv címe: *Erdély lelke szólal*. Azok kaptak ide meghívót, akikből Erdély lelke sugárzik. Nemcsak műveikből, hanem életükből, emberi tartásukból, nemzettudatuk nyilvánvaló vállalásából. Pedig nem mindegyik származik Erdély – hogy úgy mondjam – őslakosai közül. Kós Károly szász, francia és osztrák gyökerű, Áprily Lajos szász, Bánffy Miklós és Reményik Sándor felvidéki magyar, Dsida Jenő partiumi német felmenőkkel rendelkezik, „csupán” Tamási Áron, Tompa László, Kemény János és Kányádi Sándor tősgyökeres székely születés, bár Kemény, a későbbi marosvécsi várúr az USA-ban látta meg a napvilágot, de már egyeztetős korában „hazatért” Erdélybe. S ha ehhez hozzátesszük, hogy a könyv szerzője sváb, a recenzens pedig bajor és szepességi szász gyökerű, s mindketten Székelyföldön élnek, akkor fogalmat alkothattunk arról, hogy miből is áll össze Erdély lelke. Illyés Gyula megfogalmazása jár az eszemben, aki a Monarchia-korabeli állapotokat az itt élők sorsán elmélkedve úgy írta le, hogy „a Kárpát-medence népeinek nagy kohójából a magyarság csorgatta a legnemesebb ércet”. Fokozottan érvényesülhetett ez a jelenség Erdélyben, ahol az utóbbi másfél évszázad főlemelő és lesújtó eseményei katalizálták az összekovácsolódást.

A Mirk László által bemutatott kilenc író és költő közül nyolcnak át kellett élnie

Trianon tragédiáját, mégpedig többségüknek felnőtt fejjel, de a tizenhárom esztendő Dsida Jenő és a három évvel idősebb Kemény János sem volt már „kisgyermek” a nagy összeomlaskor, de mind a nyolcan a történelmi Magyarországon születtek. Csak Kányádi Sándor számára íratott olyan sors, hogy kénytelen volt „román állampolgárként” meglátni a napvilágot, de ez nem látszott meg az identitásán. Mindenesetre mind a kilenc könyvbéli író és költő gondolkodására és művészi tartására rányomta bélyegét a trianoni sorscsapás összes következménye. Az a „trianoni trauma”, ami ha nem is egyformán, de egyaránt megmutatkozott és megmutatkozik úgy a magyarság, mint a románság körében összes tünetével együtt. Mert van ennek a jelenségnek pozitív vetülete is, amit éppen az *Erdély lelke* című könyv írójának gondolkodásában, érzelmeiben, világnézetében érhetünk tetten. Mégpedig az, ami a korábbi nemzedékek gondolkodásából, és ösztöneiből hiányzott, vagy talán nem tudatosult ilyen egyértelműen, ez pedig a *nemzeti veszélyhelyzet átélése*. Ha valamire, hát erre jó volt Trianon, s a könyv ezt az érzést is tudatosítja bennünk, olvasókban.

Mirk László „vendégeire”, a könyvébe meghívott kilenc íróra tehát különböző sorsokat szabott a Fennvaló, de nem nehéz megtalálni közös nevezőjüket. Kós Károly a budapesti Iparművészeti Főiskolán felkínált professzori állást hátrította el, hogy visszatérhessen Erdélybe, kijelentvén: „hiszem, hogy Erdélyben nagyobb szükség lesz rám, mint Budapesten”. Nem véletlenül vallotta róla a bánffyhungyadi születésű, bár később nyugatra üldözött Albrecht Dezső, hogy „Kós Károly tanított megszeretni és legszebben látni Erdélyt”. Ez a tanítás pedig részéről tudatos volt, mint Önéletírásában megfogalmazta: „A korszerű építéset magyar stílusváltozatát a magyar nép építőformáló gyakorlata szellemében igyekeztem kialakítani. Bartók meg Kodály is ezeken az alapokon építették a korszerűen új magyar zene épületét.” A könyvben két

ugyancsak erdélyi költő hozzá írt versét olvashatjuk. Kissé irigylő őt az egyik, az olykor más vágányon is közlekedő Bartalis János, feltétel nélkül elismeri a másik, a kötetben szereplő Tompa László:

Bened, ha szólalsz: Erdély lelke szólal,
Lelke az ónak, s az időtlennek –
Hangodat hallva: kürtszót hallok olykor,
Mely nekem is még életről izenget.

Bizonyára nem véletlenül válogatta könyvébe Mirk László Áprily Lajosnak azt az írását, amelyben azt kérdezi a költő: „Milyen szerepet játszik a fájdalom mint alkotó erő a költészetben?” Emlékeztet a gyöngy-kagylóra, ami a héjába került homokszem okozta fájdalom hatására „alkotja” az oly értékes igazgyöngyöt. „És talán – teszi hozzá – a mi homok sebezte testünk sem szenvedhet haszontalanul, a mi fájdalomunknak is teremtenie kell valamit...” Talán a legnagyobb homokszem – valóságos szikladarab –, ami Áprily „kagylóhéja” alá került, az volt, amikor 1929-ben elhagyta Erdélyt, és Budapestre költözött. S bár tevékenyen bekapcsolódott a Magyarországon folyó irodalmi életbe, számos verse tanúskodik arról, hogy milyen erősen vágyódott vissza elhagyott, „hadak árja elseperte” szülőföldjére:

„Nem vagyunk már hegy lakói,
messze kellett vándorolni.
Én Istenem mit nem adnék,
ha egy reggel ott virradnék...
...végzetünkről mit se sejtőn,
Parajd felett fenn az erdőn.”

De a sors kegyelme végül is megadta neki az annyira vágyott erdei környezetet, ha nem is Parajd fölött. Amikor 1943-ban, a zsidótörvény szabotálása miatt nyugdíjba küldték, majd 1945 után „hálából” kiszorították az irodalmi életből, hosszú évekig fordításból élt. Mégpedig a Visegrád melletti Szentgyörgy-pusztáról a Pilisbe nyíló völgy rejtékében, aminek azóta is Áprily-völgy a neve.

Gróf Bánffy Miklós azon magyar főurak közé tartozott, akik több ezer holdas nagybirtokos létükre „kötelességüknek érezték, hogy a közért is tegyenek, ezért politikusi pályára lépett” ő is. Munkásságával 1912 és 1918 között mint a magyarországi állami színházak és a budapesti Operaház intendánsa, főigazgatója szolgálta a magyar kultúrát. Volt országgyűlési képviselő, 1916-ban IV. Károly koronázási ünnepeinek kormánybiztosa, és neki volt köszönhető, hogy az Operaház bemutatta Bartók *Fából faragott királyfi* című táncjátékát és operáját, a *Kékszakállú herceg várát*. A Nagy Háborút követően két esztendeig a Bethlen-kormány külügyminisztere, s ebben a minőségében elérte, hogy a kisan-tant tiltakozása ellenére Magyarországot fölvegyék a Népszövetségbe, 1921 decemberében pedig megszervezte a nyugatmagyarországi népszavazást, aminek eredményeként Sopron és kilenc, többségében magyar lakosságú település Magyarország része maradhatott. 1926-ban hazaköltözött Bonchidára, s bekapcsolódott a kisebbségbe került erdélyi magyarság öntudatát erősítő, megmaradását szolgáló irodalmi-művészeti mozgalomba, s egyik fő szervezője lett a marosvécsi Helikon találkozónak. S hogy a tevékeny irodalomalkotás terén is sikeres volt, azt bizonyítja drámái mellett az erdélyi és magyarországi arisztokrácia haldoklását bemutató *Megszámláltattál, És hijjával talál-tattál*, és a *Darabokra szaggattatol* című regénytrilógiája. Aminek jelentős szerepe volt abban, hogy a magyar olvasókban tudatosítsa a Trianonhoz vezető utak egyikét, a kolozsvári Marius Tabacu által románra fordítva pedig 2014-ben számukra is bemutatassa azt a világot, amely – mint írta – „tőlünk egy karnyújtásnyira volt, mégsem tudtunk róla semmit”.

Talán a felvidéki gyökerű, Dobsináról való szülőkkel rendelkező, de már Kolozsváron élt és halt Reményik Sándorra illik leginkább a gyöngyöt szenvedő kagyló példája, a kisebbségi sors verseket termő és példát szuggeráló átélése. Pedig a leg-

ismertebbek közül az *Eredj, ha tudsz...* című nem is szerepel a könyvben, s az 1935-ben írt *Ahogy lehet* címűből is csak pár sort idéz a szerző:

Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
Nem apáinknak tetsző életet.
De aki másképp tehetne helyünkben,
Az vesse ránk az első követ!

Mégis, igen sok verséből érezzük, érezhetjük az *eredj, ha tudsz* tilalmát, könyörgését, parancsát. Az önmagára is kötelezőnek érzett belső készítésre még a jó barát, de a kisebbségi létet feladó és Magyarországra költöző Makkai Sándor református püspöknek is szemére vetette „el-futását”. A legtöbbször azonban – érthető módon – nem közvetlenül, hanem költői képekben, áttételesen fogalmazta meg aggodalmait, intelmeit. Mint mikor ősszel a kolozsvári Hója-erdőben a hulló falevelek fölött mond halotti beszédet, figyelmeztetve őket, hogy

„...árvaság csak egy van, feleim:
Az erdőn kívül lenni.
Otthontalannak, hazátlannak lenni
Nagyvárosok rideg utcakövén
A széltől separtetni.”

Legnagyobb terjedelemben a 125 esztendeje született Tamási Áronnal foglalkozik a könyv, aki Erdélyt csak 1944-ben hagyta el fizikailag, de műveivel továbbra is szorosan szülőföldjéhez és a székelységhez kötődő íróként élte életét. „Mert az én szavam – írta magáról – a székelyek bajától lelte jutalmát. Jutalmam az volt, hogy sok igazságra magamtól rájöttem...” Ez az igazság pedig az – amint mesélte –, hogy a Farkaslakán született Tamási 1916-ban a történelmi Magyarország egyik legszebb szegletéből bevonult a Nagy Háborúba, ahonnan két esztendő múltán tért haza – Nagyrománia kellős közepébe. Aztán még hároméves amerikai vesztgléséből is ide tért vissza, s csak 1944-ben hagyta el, de megint csak fizikailag Erdélyt, hiszen

lelki tarisznyájában bőven hozott magával ihletéhez szükséges élményanyagot. Amire nagy szüksége is volt, mert a „anyaország” bizony elég mostohán fogadta. 1945 után a Parasztpártból meghívott képviselőként bekerült ugyan a parlamentbe, de a kommunista hatalomátvételt követően az irodalmi életből is kiszorult, s csak 1953-tól kezdtek ismét kiadni a műveit. A kényszerzünetben *Bölcső és bagoly* címmel megírta önéletrajzát, amelynek hazulról hozott, s Tamásira oly jellemző nyelvezetéből ízelítőt kapunk egy Mirk László által szerencsés kézzel kiválasztott részletből. Ebben az író elmeséli, hogy gyermekkorában egy baleset folytán miként veszítette el bal kezének hüvelykujját, miáltal alkalmatlanná vált a gazdálkodáshoz szükséges fizikai munkára, így aztán nagyapja papi öccsének segedelmével érettségizhetett, sőt a maga emberségéből diplomát is szerzett. Szeretett Székelyföldjétől sosem szakadt végleg, kívánságára koporsóját Farkaslakán temették el, mert mint Kányádi Sándor írta *T. Á. sírjára* című versében:

„Kívánhat-e ember többet:
derékaljnak szülőföldet
s két cserefa tömött árnyát
szemfedőnek.”

A kötet valamennyi bemutatott írója, költője olyan sokoldalú ember, olyan sokrétű művész, hogy valóságos bűvészi teljesítmény Mirk Lászlótól, amikor 10-15 oldalon mutat be egy-egy személyiséget, ami még a mindössze harmincegy esztendőű Dsida Jenő számára is nagyon kevés. Ezért aztán a róla szóló fejezetben elsősorban nem a vidám témájú, nem a „játékosan életigenlő”, nem is a szenvedélyes hazaszeretetéről tanúskodó verseiből válogatott. Erről inkább értesülünk, amit tizenhét esztendő korában küldött az erdélyi fiatalok legendás „Nagyapójának”: „mert senki sem szereti talán fáját, anyanyelvét olyan lángolóan, mint én”. Az Erdélyi lelkéről szóló kötetből elsősorban

a „hit ajándékával” megáldott költőt ismerjük meg, akire „veleszületett szívbaja miatt gyakran vetült a korai halál árnyéka”. Mirk viszonylag bőven idéz Dsida római zarándokútján készült naplójából, amiben különleges átéléssel írja le a Szentatyával, XI. Piussal való találkozását, s meghatottságát, amikor Szent Péter-templomának hajójában háromszáz magyar torkából „egyszerre magyar imádság és magyar ének szavai zsongtak a kupola alatt...”

Úgy tűnik számomra, hogy a Tompa László a kötetnek az a költője, akinek szíve legbelső kamrájából szólal meg Erdély lelke, noha – mint Mirk László írja róla – azok közé a költők közé tartozik, akik a leghatározottabban vállalták erdélyiségüket. Talán vidéki elszigeteltsége okozta, ami azonban „nem az elefánttornyot jelentette számára, hanem a helytállást”. Ez pedig olyan versekre ihlette, amiből erőt meríthetett és másokra is sugározhatott. Mint a *Magányos fenyő*, „aki”

„...amíg minden omlik, összedől.
Gyökereimmel a kopár fokon
– Bús székely fenyő – megkapaszkodom,
S állok daccal, társ nélkül, egyedül.”

Vagy mint a *Lőfűrösztés*, aminek két, zsögdői Nagy Imre képéről való „bajviselt, bús, konokarcú” székely legény a főszereplője, akik „keserű daccal, a sorsnak szembeszegülve” állnak és állni is fogják a helyüket, mert „Imre szorítja, Áron peddig... Áron nem hagyja magát”. „Minden sorából – idézi Mirk Farkas Árpádot – megszenvedettség árad...”, de úgy, hogy az egész közösség szenvedéseit szívárogtatta át lényén.”

Az *Erdély lelke szólal* című és témájú könyvben bemutatott kilenc író között van kettő, aki nemcsak szellemi termékeinek sugárzásával, de vagyonával *anyagilag* is segítette, hogy megszólalhasson Erdély lelke. Ilyen volt gróf Bánffy Miklós mellett báró Kemény János, akit ugyanúgy jellemezte az öreg székely, mint egykor Orbán

Balázst, aki – a vándormotívum szerint – „báró ugyan, de abbahagyta régen...” Azok közé erdélyi főnemesek közé tartozott tehát ő is, akik társadalmi rangjukkal nemcsak összeegyeztethetőnek, de egyenesen kötelezőnek érezték a kultúra, elsősorban az irodalom és a színjátszás anyagi támogatását és művelését. Kemény Jánosnak például – idézi Mirk Sütő Andrást –, egyszer megsúgta, hogy „35 ezer hold erdeje ment rá a színházra”. De Keményt – folytatta Sütő – „a mecénások nagy részétől megkülönböztette, hogy soha nem nézegette magát saját bőkezűségének tükrében”. Amiért halálából Petru Groza államelnök elintézte, hogy 1954-től egy mészégetőbe való mészégetés helyett állást kapjon a Marosvásárhelyi Színházművészeti Egyetem könyvtárában. De abban az időben, amikor még módjában volt adni, megvalósította élete legnagyobb szolgálatát, és 1926-ban a marosvécsi Kemény-kastélyban megszervezte és Erdélyi Helikon névvel létrehozta az erdélyi magyar írók találkozóját, amire aztán a háború kitöréséig évente összejöttek. Aki ismeri az írók között soha nem múló jó- és rosszértelemben létező feszültségeket, az tudja csak igazán értékelni, hogy milyen eltökéltség és diplomáciai érzék kellett egy ilyen kezdetben huszonnégy fős, később még bővülő írói csoport összetartására. Keménynek minden rugalmas energiájára és sok kényelmetlenség vállalására volt szüksége, hogy történelmileg is jelentős, szép, művészi terveit ne engedje összeomlani. „Az író-mecénás halála után a helikonista barát, Jékely Zoltán által írt sírvers” mindent kifejez abból, ami Kemény János volt:

„Míg volt miből, mindenkinek adott:
az élete áldás volt, agapé.

Vándor, ne kérdezd, vissza mit kapott:
bátrabban állhat így az Úr elé,
hogy mindene már rég mindenkié.”

Az Erdélyi lelkét képviselő, Mirk László által felvonultatott szellemi honvédő seereg szemláját az a Kányádi Sándor zárja, aki csak idősebb falusfeleitől hallhatta

gyermekkorában, hogy milyen is lehetett Magyarországon élni. A szép nevű Nagyalambfalván, ahonnan – mint később maga írta – „csak indulni lehet, / s aki indul, visszajöhet”. De ha nem is Magyarországon született, jött kor, amelynek idegenszívű helytartói beléverték – ha elfeledte volna –, hová és kikhez tartozik. Én sem felejttem, hogy – mikor közös satuba szorítva éltünk – milyen áhítatos borzongással olvastuk Belső-Magyarországon Kányádi vérfagyasztó őszinteséggel protestáló verseit, mint például az *Isten háta mögött* címűt a *Tükör* nevű képes újság egyik karácsonyi számában: „előrelátó vagy de mégis nézz uram a hátad mögé is / ott is lakoznak s örülnének a mosolyodnak”. Meg a két-, három- és tízkörömrre írt *Körömvörseket*. Ezek közül egy sincs ebben a könyvben, Mirk László csak a *Csendes pohárköszöntőt* és a *Szelíd* fohászt válogatta a kötetbe. A Küllő-menti földműves család fia ugyanis nem lázad, nem átkozódik, de ezekben a szelíd intésekben is megcsillan a költő iránymutatása: „Mert míg tudod, ki vagy, mért vagy, / vissza nem fognak a kátyúk...” Lehet-e ennél tömörebben megfogalmazni a nemzeti identitás lényegét és szerepét?

Végezetül felmerülhet a kérdés: kinek, kiknek készült az *Erdélyi lelke szólal* című viselő könyv? Kik forgathatják a legtöbb haszonnal? Úgy gondolom azon túl, hogy *mindenkinek*, a föltett „költői” kérdésre kézenfekvő választ ad összeállítója személyének írásom kezdetén említett „született tanársága”. Vagyis, úgy gondolom: az iskolai tananyagnál többre vágó egykori és mai magyar diákok számára készült elsősorban, akiknek irodalmi ismeretei talán nem terjednek ki ilyen mélyrehatóan a múlt század erdélyi íróira, hogy „lelkük szavát” is megérthessék. S hogy ne a levegőbe beszéljék, elvégeztem szűkebb gyimesi környezetemben és egy magyarországi alföldi megyeszékhely iskoláiban¹

1 Harangozó Imre barátom itt is megköszönti segítségével.

nem éppen reprezentatív, de valamit talán mégis érzékeltető tájékoztató statisztikát: mennyire ismerik a VIII-XII. osztályos diákok a szóban forgó kötet kilenc írójának, költőjének nevét – hallomásból –, és úgy, hogy olvastak is tőlük valamit? Az eredmény meggondolkodtató: a megkérdezettek közül csak Kányádi Sándor nevét ismerte mindenki úgy, hogy olvasott is tőle, Tamási Áron neve sem ismeretlen egyikük előtt sem, de csak 80%-uk olvasmányai között szerepelt. Reményik Sándorról 90%-uk hallott, 60%-uk olvasott. Kós Károlyról valamennyien tudnak, de csak kétötödük olvasott tőle, Dzsida Jenőnél pedig 30, illetve 20% ez az arány. Bánffy Miklósról, Tompa Lászlóról és Kemény Jánosról 40–60%-uk hallott, de csak 8%-uk olvasott is. Hogy aztán ebből az – ismétlem látletnek korántsem tekinthető – felmérésből milyen következtetést vonhatunk le, azt mindenki döntse el magában. Mert lehet örömmel nézni, de lehet elszomorodva is aszerint, hogy kinek milyen elvárásai vannak az erdélyi fiatalok nemzeti irodalmunk iránti tájékozottsága iránt. Aztán kedvet kapva az effajta „elemzéshez”, kérésre egy magyarországi barátom elvégezte ugyanezt a „felmérést” – valamivel nagyobb mintán – egy magyarországi megyeszékhely elég színvonalas iskolájában. Ebből az derült ki, hogy az „anya”-országi diákok közül a megkérdezettek között kevesebben, alig több, mint a felük hallott a listán szereplő kilenc íróról, még ritkább az olyan diák (13%), aki olvasott

is tőlük. Ez különben összecseng azoknak a hivatásos olvasásszociológusoknak a véleményével, akikkel a Duna tévé egyik műsorában volt alkalmam beszélgetni az 1990-es évek derekán. Nekik is az volt a véleményük, hogy a külhoni magyarok általában olvasottabbak, mint az anyaországiak. Markáns különbség volt a két térség diákjainak ismeretsége között abban a tekintetben is, hogy a magyarországiak között csak mérsékeltbb különbség volt Kós Károly és Kányádi Sándor, valamint a többiek ismertsége és olvasottsága között, valószínűleg ott nem helyeznek rájuk akkora súlyt a tanrendben, mint az erdélyi iskolában. Mindebből talán megkockáztathatjuk azt a tanulságot, hogy Mirk László könyvére nagy szükség van – volna – mind a két hazában. Az egyikben inkább azért, hogy megalapozza, a másikban, hogy elmélyítse és kiszélesítse e kilenc író és általában az elszakított területek magyar műveltsége iránti érdeklődést és tudást. Mert mindkét helyen nagy szükség van a műveikből sugárzó identitástudat átvételére és pallérozására.

Különösen, ha ilyen „kézikönyvben”, vagy tekintsük inkább „segédkönyvnek”, amit egy kiváló irodalomtanár nyújt át a nyomában járó pedagógusoknak, s közvetítésükkel a magyar ifjúságnak. Lám, Mirk László tanár úr megtalálta módját, hogy a „középiskolás fokon” való tanítás – nem *helyett*, hanem – *után* „egész népét” taníthassa.

Halász Péter

HALÁSZ PÉTER (1939) néprajzkutató, a Duna Televízió volt főszerkesztője. Gyimesközeplokon él. Legutóbbi kötete: *„Ninc ki gondot üszeljen ránk...” Néprajzi tanulmányok, dolgozatok a moldvai magyarok hagyományos műveltségéről* (2020).